

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

ФЕДІРКО НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 330.564:330.59(477)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Спеціальність 08.02.03 – Організація управління, планування та регулювання економікою

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі макроекономіки та державного управління Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, доцент

Тітьонко Олександр Миколайович,

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,

доцент кафедри макроекономіки та державного управління

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор

Базилюк Антоніна Василівна,

Національний транспортний університет,

завідувач кафедри фінансів

кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник

Баранова Ніна Павлівна,

Центр перспективних соціальних досліджень,

заступник директора з наукової роботи

Провідна установа:

Науково-дослідний економічний інститут

Міністерства економіки України,

відділ макроекономічного прогнозування, м. Київ

Захист відбудеться “14” вересня 2006 р. о 16:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.03 у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана Міністерства освіти і науки України за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги 54/1, ауд. 317.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги 54/1, ауд. 201.

Автореферат розісланий “7” серпня 2006 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,

доктор економічних наук, професор

А.Е. Фукс

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Успішність розбудови соціально-орієнтованої ринкової системи безпосередньо залежить від забезпечення узгодженості рівня економічного зростання з рівнем та диференціацією доходів населення. Здійснені за період незалежності України економічні реформи не дозволили повною мірою вирішити це завдання і викликали загострення соціальних проблем. На сьогоднішній день питома вага заробітної плати у ВВП становить менше 45%, а у структурі собівартості продукції близько – 10%, що значно відстає від стандартів розвинених країн світу, де такі показники сягають 60%. Це призводить до вкрай низької вартості робочої сили та зниження ефективності праці. Водночас в сучасному українському суспільстві глибоко укорінилися різка майнова диференціація та загрозливі масштаби бідності: доходи 10% найбільш забезпеченого населення перевищують доходи 10% найменш забезпечених більш ніж в 10 разів, при цьому більше половини громадян отримує дохід на одного члена сім'ї менший від прожиткового рівня. Наявні диспропорції обумовлюють необхідність кардинального перегляду концептуальних засад політики доходів та їх узгодження з макроекономічною політикою держави.

Достатній рівень винагороди за працю виступає головним мотивом людини до високопродуктивної діяльності, водночас його скорочення підриває економічну базу реформ, стимулює розвиток соціального утримання та поширення тіньових видів діяльності. Низький рівень первинних доходів поряд із кризовою демографічною ситуацією обумовлює неспроможність держави забезпечувати ефективний соціальний захист громадян і, як наслідок, – масове падіння рівня життя. Хитка інфляційна ситуація, обмеженість платоспроможного попиту та брак внутрішніх інвестиційних ресурсів стримує розвиток вітчизняного виробництва, підвищення зайнятості, поглиблює соціальні диспропорції та загрожує національній безпеці.

Сучасний етап трансформацій накладає значні обмеження на застосування традиційних для розвинених ринкових систем важелів політики доходів. Виникає необхідність розробки науково обґрунтованого комплексного підходу до вдосконалення механізму державного регулювання, спрямованого не лише на розподіл доходів, але і на сферу їх формування, який забезпечував би на основі ефективної реалізації людського потенціалу соціальну переорієнтацію економіки.

Дослідження методологічних засад процесів формування та розподілу доходів, а також регулюючого впливу на них держави завжди перебувають в центрі уваги науковців. Серед зарубіжних економістів необхідно відмітити праці Т.Веблена, Дж.Кейнса, К.Маркса, А.Маршалла, К.Менгера, А.Мюллер-Армака, В.Парето, У.Петі, Д.Рікардо, Д.Робінсона, А.Сміта, Е.Хансена, Дж.Хікса та ін.

Проблеми трансформації економічної системи на ринкові засади та їх вплив на рівень життя населення досліджували російські науковці, зокрема В.Жеребин, Н.Кремлев, В.Мехряков, А.Никифорова, Л.Ржаніцина, А.Суринов та ін.

Сучасні тенденції формування доходів населення та вплив на них макроекономічної політики відображені в дослідженнях вітчизняних вчених, серед яких вирізняються А.Базилук, Н.Баранова, В.Бесєдін, Д.Богиня, І.Бондар, А.Гальчинський, В.Геєць, І.Гнибіденко, Ю.Зайцев, Б.Кваснюк, А.Колот, Е.Лібанова, В.Мандибура, Б.Надточій, В.Новіков, О.Новікова, Н.Павловська, Б.Панасюк, А.Савченко, С.Тютюнникова та ін.

Водночас ряд питань проблеми підвищення добробуту громадян в умовах економічних перетворень недостатньо висвітлені у наукових працях. Зокрема, фрагментарно досліджені процеси утворення, розподілу та перерозподілу доходів населення. Удосконалення потребують методики оцінки впливу державної економічної політики на реальні доходи населення та умови їх формування. Більш глибокої розробки вимагає проблема створення ефективного механізму державного регулювання доходів громадян, який забезпечував би зростання їх реальної величини на довготривалу перспективу на основі розбудови сучасної системи регулюючих засобів та забезпечення системності їх використання.

Пріоритетну значимість для економіки України має розробка заходів щодо стимулювання державою випереджаючого зростання первинних доходів, які безпосередньо залежать від ефективності трудової діяльності громадян, в порівнянні із вторинними, які є лише засобом підтримки можливостей задоволення мінімальних споживчих потреб населення.

Висока науково-практична значимість та актуальність системного дослідження регулюючого впливу держави на формування, розподіл та перерозподіл доходів між різними верствами суспільства з метою стабільного підвищення рівня життя обумовили вибір теми дисертаційного дослідження, його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. У дисертаційній роботі висвітлені результати наукових і прикладних досліджень, які проводились під час виконання планових науково-дослідних робіт Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана в рамках міжкафедральної теми факультету економіки та управління “Прогнозування та регулювання соціально-економічного розвитку країни” (номер державної реєстрації 0101V007346). В межах цієї теми підготовлено окремий підрозділ “Прогнозування та державне регулювання доходів населення”, в якому досліджено роль держави в процесах формування, розподілу та перерозподілу доходів населення, обґрунтовано визначальні макроекономічні чинники впливу на них, а також розроблено та апробовано методику прогнозування показників доходів населення.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексна оцінка сучасного механізму державного регулювання доходів населення та розробка системи заходів щодо підвищення його ефективності в Україні.

Відповідно до мети дослідження в процесі виконання роботи були поставлені наступні завдання:

- визначити сучасний зміст державного регулювання доходів населення та механізму його реалізації в умовах ринкових відносин;
- з'ясувати сутність та класифікацію доходів населення;
- систематизувати інструментарій державного регулювання доходів населення та здійснити аналіз особливостей його використання в різних країнах світу;
- дослідити практику розробки та застосування механізму державного регулювання доходів населення в Україні, а також визначити основні етапи його впровадження;
- проаналізувати процеси формування, розподілу та перерозподілу доходів населення в Україні та виявити визначальні фактори впливу на них;
- обґрунтувати вплив регуляторних заходів на формування соціальної структури населення в Україні;
- розробити комплекс заходів щодо підвищення ефективності механізму державного регулювання первинних та вторинних доходів населення в Україні;
- здійснити прогностичні розрахунки показників доходів населення України на довгострокову перспективу та оцінити вплив запропонованих заходів на процеси їх формування, розподілу та перерозподілу.

Об'єктом дослідження є процеси формування, розподілу та перерозподілу доходів населення.

Предметом дослідження є механізм державного регулювання доходів населення.

Методи дослідження. Конкретні наукові результати дисертації були отримані на основі системного підходу до аналізу соціально-економічних явищ і процесів у національній економіці з використанням таких методів: історико-логічний – при дослідженні закономірностей розвитку наукової думки щодо ролі держави в регулюванні доходів населення; діалектичний та системно-структурний – при дослідженні процесів становлення механізму державного регулювання доходів населення в Україні; наукової абстракції – при обґрунтуванні категоріального апарату політики доходів; групувань і класифікацій – при систематизації видів доходів населення та інструментарію їх державного регулювання; статистичного та якісного аналізів – для обґрунтування соціально-економічних наслідків ринкових перетворень в Україні; факторного аналізу – при виявленні впливових макроекономічних факторів на формування доходів населення; економіко-математичного моделювання – при розробці моделі прогнозування доходів населення.

Інформаційною базою дисертаційного дослідження є законодавчо-нормативні акти України, які забезпечують правові основи державної політики доходів, матеріали Державного комітету статистики України, Національного банку України, Міністерства праці та соціальної політики

України, Пенсійного фонду України, Міжнародного центру перспективних досліджень, компанії Міжнародного співробітництва в плануванні і розвитку (ПАДКО), Агентства США з міжнародного розвитку (АМР), Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), монографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних економістів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці нових методичних підходів до вдосконалення механізму державного регулювання процесів формування, розподілу та перерозподілу доходів населення в Україні. Основні результати, що отримані в результаті дослідження, становлять наукову новизну і виносяться на захист полягають у наступному:

Вперше:

- розроблено багатофакторну модель прогнозування доходів населення, яка є системою економетричних рівнянь, об'єднаних у взаємопов'язані блоки показників зайнятості, первинних та вторинних доходів, податків та споживання і включає поряд із традиційно використовуваними специфічні концептуально задані фактори та корегуючі показники, застосування яких дозволяє більш адекватно враховувати екзогенну динаміку соціально-економічного розвитку;

- здійснено прогностичні розрахунки показників доходів населення на основі сценарного моделювання, за допомогою якого оцінено ефект від зниження ставки внесків на соціальне страхування та тінізації економіки;

- обґрунтовано механізми стимулюючого впливу держави на формування доходів населення шляхом запровадження понижуючого коефіцієнту щодо ставки податку на прибуток в разі випереджаючого приросту частки оплати праці у структурі собівартості продукції в порівнянні з прибутком підприємства за рахунок підвищення продуктивності праці, а також через надання пільги у сплаті податку на додану вартість за умови щорічного зростання середньої заробітної плати.

Отримали подальший розвиток:

- тлумачення державного регулювання доходів населення як впливу держави на всі стадії руху доходів, що реалізується через систему економічних, правових та адміністративних форм і важелів, які дозволяють здійснювати управління процесами формування доходів населення, забезпечувати їх передбачуване зростання та відтворення робочої сили, а також перерозподіляти доходи з метою зменшення їх диференціації та підвищення рівня життя громадян;

- періодизація етапів державного регулювання доходів населення в Україні на основі факторного аналізу впливових макроекономічних чинників, що дозволило виділити такі періоди: закладання регулятивної бази (1991-1993 рр.), ринкової трансформації (1994-1999 рр.) та інтеграційно-адаптаційний (початок – 2000 р.);

Удосконалено:

- класифікацію інструментарію механізму державного регулювання доходів населення шляхом застосування двовимірного критерію поділу: за характером впливу (прямі та непрямі) та за об'єктом (доходи та умови їх формування), із врахуванням світового досвіду регулювання з точки зору досягнення позитивного ефекту;
- концепцію функціонування системи соціального страхування України на основі визначення параметрів її фінансової стійкості та обґрунтування умов збільшення обсягів соціальних фондів.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані наукові результати, обґрунтовані теоретичні положення та висновки дозволяють поглибити розуміння проблем формування, розподілу та перерозподілу доходів населення в Україні. Практичне значення розроблених рекомендацій та здійснених прогностичних розрахунків полягає в тому, що їх використання при розробці механізму державного регулювання доходів населення дозволить покращити його результативність.

Наукові розробки, які стосуються заходів щодо підвищення рівня доходів населення, аналізу фінансової збалансованості системи соціального страхування в Україні, а також обґрунтування наслідків від зниження ставки соціальних нарахувань використані в діяльності Міністерства праці та соціальної політики України (довідка №8/10/136-06 від 17.03.2006 р.). Пропозиції щодо податкового стимулювання зростання доходів населення, модель оцінки впливу факторів їх на формування та розподіл, а також прогностичні розрахунки використані при розробці стратегічних програмних документів Міністерством економіки України (довідка №47-23/77 від 23.03.2006 р.). Положення дисертації щодо аналізу моделей та механізмів регулювання доходів населення в країнах Європейського Союзу, трансформації стратегічних пріоритетів політики доходів на етапі реалізації євроінтеграційної стратегії України, а також напрямів удосконалення механізму державного регулювання доходів населення використовувались Фондацією сприяння європейській інтеграції при проведенні тренінгів та науково-практичних семінарів (довідка №3-5 від 15.03.2006 р.). Основні теоретичні положення і висновки дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі при вдосконаленні робочої програми, навчально-методичних матеріалів та при викладанні дисциплін “Державне регулювання економіки” та “Соціальна інфраструктура і політика” у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана (довідка №01/15 від 16.03.2006 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Всі розробки та пропозиції, що виносяться на захист, одержані автором особисто. Їх використання на практиці сприятиме підвищенню рівня добробуту населення та зменшенню соціальної диференціації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на 8 конференціях, зокрема на III Міжнародній науково-практичній конференції “Теорія і практика перебудови економіки” (25-27 листопада 2002 р., м. Черкаси); на IV Міжнародній науковій конференції “Економіка і маркетинг в XXI сторіччі” (17-19 травня 2003 р., м. Донецьк); Науково-практичній конференції за міжнародною участю “Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції” (29 травня 2003 р. м. Київ); II Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні проблеми управління” (27-28 листопада 2003 р., м. Київ); III Міжнародній науково-практичній конференції “Динаміка наукових досліджень” (21-30 червня 2004 р., м. Дніпропетровськ); I Міжнародній науково-практичній конференції “Науковий потенціал світу 2004” (1-15 листопада 2004 р., м. Дніпропетровськ); II Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених “Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” (24-25 лютого 2005 р., м. Тернопіль); Міжнародному форумі молодих вчених “Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн” (19-20 травня 2005 р., м. Харків).

Публікації. Основні положення та найважливіші результати дисертаційного дослідження опубліковані автором в 14-ти одноосібних наукових працях загальним обсягом 4,2 др. арк., у тому числі 6 статей у наукових фахових виданнях та 8 – в інших виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів і висновків. Загальний обсяг роботи становить 182 сторінки комп’ютерного тексту, у дисертації розміщено 10 таблиць на 7 сторінках, 28 рисунків на 17 сторінках, 8 додатків на 31 сторінках, список використаних джерел становить 243 найменування на 24 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано предмет, об’єкт, мету та завдання дослідження, визначено методологічну базу, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У **розділі 1 “Теоретичні засади державного регулювання доходів населення”** розглянуто основні наукові підходи до сутності доходів населення та ролі держави в процесі їх формування і розподілу, досліджено сучасний інструментарій політики доходів, а також ефективні моделі і критерії його застосування в різних країнах світу для покращення суспільного добробуту.

Проведене дослідження наукових концепцій державного регулювання макроекономічних процесів (класичної, марксистської, монетаристської, кейнсіанської, інституціональної) дозволило зробити висновок, що всі вони за своєю сутністю являють собою різні методологічні варіанти вирішення проблеми щодо визначення цілей, засобів та ступеню втручання держави в процеси формування та розподілу доходів в суспільстві і обумовлюються відповідним рівнем розвитку і

організації економічної системи, а також специфічними умовами та історичними традиціями певної країни. В результаті наукового пошуку оптимальних моделей поєднання економічного зростання та покращення суспільного добробуту на сьогодні сформувалась концепція соціально орієнтованої економіки, що ґрунтується на раціональному синтезі ринкової конкуренції, яка стимулює продуктивну діяльність громадян, з механізмами соціальної компенсації, які дозволяють підтримувати належний рівень життя тих, хто потребує захисту. При цьому, ключовим фактором економічного розвитку визнається людський капітал, а потреби та інтереси індивіда висуваються в центр політики держави.

Досліджуючи сутність механізму державного регулювання доходів населення, звертається увага на необхідність комплексного врахування при його розробці об'єктів впливу (доходи населення, сфери їх утворення, первинного розподілу, перерозподілу та використання), цілей (забезпечення високого рівня життя громадян, зменшення соціальної диференціації) та функцій (управління процесами формування доходів населення, забезпечення планомірного зростання доходів та цілісного відтворення робочої сили, перерозподіл доходів, соціальний захист), які, виходячи зі специфічних умов розвитку країни, реалізуються через систему форм і важелів впливу держави (економічні, правові та адміністративні).

На основі аналізу економічної думки щодо сутності доходів населення констатується факт, що на сьогодні домінує їх розширена концепція, основу якої було закладено Дж.Хіксом та П.Ліппе. Базуючись на її положеннях обґрунтовується, що доходи населення необхідно розуміти як сукупність мобільних грошових та негрошових надходжень, що отримуються в результаті використання трудового та підприємницького потенціалу, володіння власністю чи соціальних трансфертів держави, а також імобільних цільових суспільних благ, що надаються державними установами чи некомерційними організаціями, при чому витрачання цих форм доходів не має зменшувати реальну вартість особистого майна і повинно забезпечувати розвиток трудового потенціалу.

Доводиться, що з метою підвищення ефективності державної політики доходів необхідним є її спрямування не лише на доходи населення, але й на умови їх формування, зокрема на сферу функціонування малого та середнього бізнесу, стан ринку праці, рівень споживчих цін, рівень монополізації економіки, продуктивність праці та інших факторів виробництва. В контексті розширеного трактування об'єкту регулювання доходів населення удосконалено класифікацію інструментів політики доходів шляхом виділення засобів прямого та опосередкованого впливу як на доходи населення, так і на чинники, що їх визначають. Це дозволило обґрунтувати пріоритетність для України посилення державного впливу на процеси утворення первинних доходів порівняно з їх вторинним розподілом.

На основі узагальнення світового досвіду визначено ефективні моделі застосування окремих інструментів державного регулювання доходів населення. Зокрема, в сфері встановлення мінімальної заробітної плати доцільним є: розподіл функцій між центральними та регіональними органами управління із врахуванням інтересів усіх сторін соціального партнерства; її диференціювання за регіонами, галузями, групами професій та кваліфікацією; узгодження її рівня із вартістю життя, середньою заробітною платою, продуктивністю праці, інфляцією та безробіттям, що створює автоматичні стабілізуючі механізми. У сфері індексації доходів необхідним є: поєднання законодавчих механізмів в бюджетній сфері з регулюванням на мікрорівні шляхом закріплення умов індексації заробітної плати найманих працівників у колективних договорах; встановлення порогу індексації; застосування пропорційної або фіксованої індексації з метою зменшення диференціації реальних доходів населення. В сфері оподаткування доходів населення широко практикується застосовування пропорційно-прогресивної форми з високими податковими ставками та розгалуженою системою пільг, що забезпечує більш повне врахування принципу соціальної справедливості. В сфері соціального захисту набувають поширення страхові принципи, при цьому інтенсивно зростає роль недержавних форм пенсійного забезпечення.

Рационалізація механізму державного регулювання доходів населення потребує не лише вдосконалення сучасного інструментарію, але й розширення його традиційної моделі шляхом включення до об'єкту умов формування первинних доходів.

У розділі 2 **“Державне регулювання доходів населення в Україні: практика та соціально-економічні наслідки”** досліджено механізм державного регулювання доходів населення в Україні, процеси їх утворення, розподілу та перерозподілу, а також наслідки впливу політики доходів на соціальну диференціацію суспільства.

Обґрунтовується, що формування сучасної вітчизняної системи державного регулювання доходів населення відбувалось в три етапи:

- *етап закладання регулятивної бази (1991-1993 рр.)* характеризується прийняттям базових законів щодо регулювання соціальних процесів, а також суттєвими прорахунками держави, які викликали різке скорочення виробництва, гіперінфляцію та масове падіння рівня життя громадян;
- *етап ринкової трансформації (1994-1999 рр.)*, протягом якого державою було усвідомлено передчасність нівелювання її впливу на сферу оплати праці та низьку ефективність системи соціального захисту населення; відбувалась значна трансформація регулюючих механізмів та їх адаптація до нових економічних умов, що часто супроводжувалось виникненням додаткових проблем;
- *інтеграційно-адаптаційний етап (початок – 2000 р.)* пов'язаний з формуванням євроінтеграційної стратегії соціально-економічного розвитку, з позицій якої здійснюється

подальше реформування оплати праці, змінено систему оподаткування доходів громадян, запроваджено загальнообов'язкове державне соціальне страхування та нові принципи надання соціальних допомог, а також розроблено законодавчі основи подолання бідності та формування середнього класу.

На підставі проведеного факторного аналізу кінцевого наявного доходу домашніх господарств зроблено висновок, що процеси його формування, розподілу та перерозподілу в Україні протягом усіх трьох етапів найбільшою мірою визначались ціновим фактором, разом з тим виробничі фактори мали значний негативний вплив. Головним наслідком першого етапу стало скорочення оплати праці найманих працівників на 59% (рис. 1), при цьому суттєво збільшились обсяги змішаних доходів громадян та соціальних допомог, особливо в натуральній формі.

Рис. 1. Податкове навантаження на фонд оплати праці найманих працівників в Україні у 1991-2004 рр. (у порівнянних цінах 1995 р.)

На другому етапі відбувалось формування передумов економічного зростання за рахунок інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності, проведення масової приватизації державних підприємств та активізації малого бізнесу. Разом з тим, в сфері формування оплати праці ігнорувались її мотиваційні механізми. Постійно зростаючий податковий тягар та поширення тіньового сектору обумовлювали зниження реальної заробітної плати. Відбувалось подальше скорочення купівельної спроможності найманих працівників та одночасне її нарощування у осіб, які змогли вчасно адаптуватись до здійснюваних трансформацій та, започаткувавши приватний бізнес, або приватизувавши державне майно, забезпечити собі стабільні доходи.

Помірна динаміка цін протягом третього етапу на фоні налагодження виробничих процесів уможливила зростання реальних доходів населення на 62,3%. Майже в 1,5 рази за цей період зросли надходження процентів за депозитними вкладками, що пов'язано зі стабілізацією фінансової сфери та підвищенням довіри до банківської системи населення із середнім достатком.

Разом з тим, виявлено глибокі диспропорції в динаміці продуктивності праці та її оплати. Протягом 1991-2004 рр. номінальна заробітна плата зросла майже у 84 тис. разів, натомість її реальна величина скоротилась на 52,2%, а продуктивність праці – на 19,1%. Це дає підстави стверджувати, що при зародженні передумов економічного зростання в Україні були знехтувані інтереси соціальної сфери, що виразилось в поширенні бідності та глибокому розшаруванні суспільства за рівнем добробуту. Статистика соціальної диференціації в Україні свідчить, що співвідношення сукупних витрат 10% найбільш та найменш забезпечених складає близько 7 разів, а коефіцієнт Джині перевищує 0,3. Більше 80% населення має середньодушові місячні витрати нижчі за прожитковий мінімум, при цьому офіційно бідними вважаються лише 27,8%. До середнього класу за стандартами розвинених країн світу на сьогодні можна віднести лише менше

10% громадян України, при цьому половина населення, володіючи достатнім освітнім та кваліфікаційним потенціалом, не в змозі забезпечити собі доходи середнього рівня.

Вирішальним в контексті розбудови в Україні соціально-орієнтованої моделі економічного розвитку є створення умов для достатньої оплати кваліфікованої праці, реалізації потенціалу найманих працівників, а також формування потужного класу власників та підприємців.

У розділі 3 “Стратегічні напрямки удосконалення механізму державного регулювання доходів населення в Україні” обґрунтовано систему заходів з покращення важелів впливу держави на формування та розподіл первинних доходів населення, основні напрями підвищення ефективності системи соціального захисту, а також здійснено прогностичні розрахунки показників доходів населення на основі розробленої багатофакторної економетричної моделі.

Дослідження сучасного стану соціальної сфери в Україні підтвердило необхідність радикального реформування оплати праці найманих працівників в напрямку вирішення проблеми зниження її рівня та узгодження із продуктивністю. Проведення такої реформи вимагає:

по-перше, встановлення відповідності мінімальної заробітної плати рівню мінімальних життєвих потреб населення виходячи із можливостей економічного зростання та запровадження її погодинної форми, яка найбільш повно виконує економічну стимулюючу функцію;

по-друге, запобігання виникненню заборгованості з виплат заробітної плати шляхом надання їй статусу першочергового платежу на підприємствах, запровадження штрафних санкцій у разі несвоєчасної її виплати, а також встановлення системи примусової сплати відсотків роботодавцем найманим працівникам за період її затримки;

по-третє, відновлення купівельної спроможності заробітної плати найманих працівників на основі усунення диспропорцій між змінами заробітної плати та цінами шляхом забезпечення ефективної реалізації механізму індексації;

по-четверте, формування принципово нових підходів до організації виробничих процесів, які повинні бути спрямовані на трансформацію структури собівартості продукції та підвищення в ній частки заробітної плати за рахунок використання нових прогресивних технологій. В умовах дефіцитності фінансових ресурсів в країні реалізація такого завдання потребує створення економічних стимулів для підприємців, як, наприклад, шляхом використання запропонованого понижуючого коефіцієнту (k) щодо ставки податку на прибуток, який пов’язує зміну прибутку підприємства з динамікою питомої ваги витрат на оплату праці та продуктивності праці:

$$k = \frac{I_{зр\ II}}{I_{зр\ доп/св} \cdot I_{зр\ III}}$$

де: $I_{зр\ II}$ – індекс зростання прибутку підприємства; $I_{зр\ доп/св}$ – індекс зростання частки витрат на оплату праці у структурі собівартості продукції; $I_{зр\ III}$ – індекс зростання продуктивності праці.

Проведене дослідження засвідчило, що стимулювання випереджального зростання витрат на оплату праці порівняно з прибутком підприємства шляхом надання можливості сплачувати податок на прибуток за зниженою на цей коефіцієнт ставкою забезпечуватиме підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва, а втрати податкових надходжень держави відшкодовуватимуться за рахунок податків на заробітну плату та розширення платоспроможного попиту.

по-н'яте, узгодження зростання оплати праці із детінізацією виробничої діяльності, зокрема шляхом зменшення стримуючого впливу надмірного податкового навантаження на основне джерело формування інвестиційних ресурсів та фонду оплати праці на підприємствах – додану вартість. Обґрунтовано доцільність використання пільги у сплаті податку на додану вартість, яка стимулюватиме підприємства до підвищення рівня заробітної плати. Механізм її використання полягає в тому, що у випадку зростання фонду оплати праці на визначений відсоток підприємству надається можливість сплачувати ПДВ за пільговою ставкою. На основі оцінки соціально-економічних наслідків запровадження такого заходу доведено, що позитивний ефект створюватиметься не лише для населення та підприємств, але і для держави. При цьому встановлено, що найбільш оптимальний результат матиме запровадження пільгової ставки ПДВ 5% в разі щорічного приросту фонду оплати праці на 15%. Показано, що найбільш очевидним є виграш підприємства, який полягає у збільшенні його прибутковості та уповільненому зростанні сукупних податкових платежів. Стабільне підвищення рівня оплати праці, незважаючи на неминуче зростання цін, забезпечуватиме збільшення реальних доходів населення і, на цій основі, – покращення рівня та якості життя. Разом з тим, введення пільги з ПДВ призведе до суттєвих втрат державного бюджету, які, проте, компенсуватимуться за рахунок розширення податкової бази, інших платежів і соціальних відрахувань та зменшення обсягів трансфертів. Підвищення купівельної спроможності громадян, в свою чергу, розширюватиме платоспроможний попит, створюватиме додаткові інвестиційні ресурси та сприятиме розвитку підприємництва.

При дослідженні перспективних напрямів підвищення рівня життя населення та формування середнього класу в Україні наголошується не лише на необхідності побудови ефективної системи оплати праці та перерозподілу доходів, але й на створенні можливостей для розширення малого бізнесу. Це вимагає зниження обтяжливого оподаткування та стабілізації податкового законодавства, розширення попиту, стримування інфляції, захисту конкуренції, обмеження корумпованості та тінізації підприємницької сфери.

Особливої уваги потребує реформування в Україні системи розподілу прибутку акціонерних товариств та визначення його частини, що спрямовується на виплату дивідендів. Зокрема, процеси приватизації державної власності, які мали б забезпечити громадянам стабільні доходи від власності, призвели до формування неефективної системи корпоративного управління і

відсторонення широких мас населення від участі у прибутках. Окрім того, нерозвиненість системи страхування життя та тінізація орендних відносин обумовили мізерні розміри доходів населення в цих сферах, а хитка довіра до банківської системи стримує залучення довгострокових депозитних вкладів.

Комплексна оцінка системи соціального страхування в Україні засвідчила, що подолання ряду організаційних, соціальних та економічних перешкод в її розвитку визначається фінансовою стійкістю. Встановлено, що система соціального страхування має дефіцит коштів: у 2004 р. коефіцієнт збалансування становив, за нашими розрахунками, 46%, між тим офіційно до фондів відраховувалось в середньому 38% фонду оплати праці. Концептуальний підхід до вирішення цієї проблеми полягає у скороченні диспропорцій між платниками внесків та отримувачами страхових виплат з метою підвищення рівня життя непрацездатних та полегшення працюючим тягара їх утримання, зокрема шляхом:

по-перше, розширення бази, з якої сплачуються страхові внески, за рахунок включення усіх видів трудових доходів та стимулювання зростання й детінізації заробітної плати. Тому, обов'язковим заходом з цією метою має стати поступове зниження податкового навантаження на фонд оплати праці. Дослідження еластичності зміни заробітної плати залежно від середньої ставки соціальних нарахувань в Україні виявило істотний обернений зв'язок між ними (коефіцієнт кореляції 85%). Причому, зменшення ставки відрахувань на 1% обумовлює зростання заробітної плати на 3%, тоді як підвищення ВВП на 1% збільшує її лише на 0,9%. На основі цього визначено, що розмір ставки соціальних нарахувань, який стимулюватиме максимально можливе зростання оплати праці, становить 19,5%;

по-друге, підвищення пенсійного віку, рівень якого на сьогодні є низьким за міжнародними нормами, що актуалізується у зв'язку зі зростанням демо-економічного навантаження, однак ускладнюється погіршенням здоров'я населення та зниженням тривалості життя;

по-третє, стимулювання попиту на робочу силу та розширення сфери прикладання праці за рахунок збереження діючих та створення нових робочих місць, мотивування самостійної та посилення легальної продуктивної зайнятості.

З метою передбачення наслідків впливу запропонованих заходів на доходи населення розроблено багатофакторну прогнозу економетричну модель, яка охоплює блоки зайнятості, первинних та вторинних доходів, податків та споживання і враховує поряд із традиційно вживаними такі фактори, як ставка внесків на соціальне страхування, рівень тінізації, сальдо первинних доходів нефінансових корпорацій в розрахунку на одного зайнятого, питома вага дивідендів домашніх господарств у сальдо первинних доходів нефінансових корпорацій (рис. 2).

Рис. 2. Алгоритм моделі прогнозування доходів населення

Підбір факторів моделі здійснено на базі критерію статистичної якості, при цьому з метою усунення розрахункових розбіжностей та негативного впливу демографічної кризи на економічну сферу використано коефіцієнти корекції та еластичності, а також розраховані за їх допомогою умовні показники.

На основі сформованих регресійних рівнянь в роботі здійснено прогностні розрахунки показників зайнятості, доходів, податків та споживання, що дозволило за допомогою сценарного моделювання оцінити ефект від зниження ставки внесків на соціальне страхування та детінізації економічної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Основні соціальні показники розвитку економіки України

Показники	Фактичні офіційні дані	Сценарні прогностні розрахунки ¹											
		інерційний сценарій			реформаційний нечутливий сценарій			реформаційний чутливий сценарій			реформаційний імовірний сценарій		
		2004	2009	2012	2015	2009	2012	2015	2009	2012	2015	2009	2012
Прийнято екзогенно:													
Приріст реального ВВП, % до попереднього року	12,1	8,0	5,0	6,0	8,0	5,0	6,0	8,6	5,9	7,5	8,5	5,6	6,9
Задано концептуально:													
Соціальні нарахування на фонд оплати праці, %	41,7	40,5	40,5	40,5	34,1	27,6	21,2	34,1	27,6	21,2	34,1	27,6	21,2
Коефіцієнт детінізації ²	-	-	-	-	-	-	-	0,29	0,36	0,47	0,25	0,29	0,36
Рівень тіньової економіки, % до ВВП	51,6	51,6	51,6	51,6	51,6	51,6	51,6	36,4	32,9	27,2	38,9	36,4	32,9
Прогностні розрахунки:													
Середньомісячна заробітна плата (у порівнянних цінах 2004 року)	590	934	1096	1233	953	1132	1283	1178	1427	1673	1097	1365	1587
Співвідношення прожиткового мінімуму із середньомісячною заробітною платою, %	61,4	42,7	36,4	32,3	41,8	35,2	31,1	33,8	27,9	23,8	36,3	29,2	25,1
Частка економічно активного населення у загальній чисельності наявного населення, %	47,5	50,7	51,7	52,6	50,9	52,2	53,2	53,8	56,0	58,4	52,7	55,2	57,2
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	8,6	8,3	9,8	9,0	8,3	9,9	9,0	10,3	11,9	10,8	8,7	11,4	10,5
Приріст реальних сукупних доходів населення після оподаткування (тіньові та офіційні), % до попереднього року	16,9	5,5	1,9	2,4	6,1	2,3	2,7	6,5	2,7	3,4	9,8	3,0	3,2
Зарплатомісткість ВВП, %	34,6	33,5	31,3	28,3	34,4	32,8	30,1	38,9	37,8	35,9	36,7	36,7	34,7

Примітки:

¹ Інерційний сценарій передбачає незмінність існуючого рівня соціальних нарахувань та тіньової економіки. Реформаційний нечутливий сценарій передбачає поступове зниження ставки внесків на соціальне страхування протягом 10 років, однак без зниження рівня тінізації. Реформаційний чутливий сценарій передбачає зниження рівня соціальних нарахувань та легалізацію тіньової діяльності відповідно до коефіцієнта детінізації (*det*). Реформаційний імовірний сценарій передбачає зниження ставки внесків на соціальне страхування та частини доходів в тіні, однак лише тоді, коли суб'єкти господарювання відчують суттєве зниження податкового тягаря.

² Коефіцієнт детінізації є співвідношенням між рівнем оподаткування у тіньових механізмах (*тгн*) та офіційним (ставкою внесків на соціальне страхування (*твсс*)): $det = tgn / twss$. Передбачається, що рівень тіньової економіки (*ггн*)

у прогностному році буде знижуватися на цей коефіцієнт: $r_{\text{тин}} = r_{\text{тин } 0} \cdot (1 - \text{det})$. Відповідно обсяг реального ВВП, і зокрема трудові доходи населення, у прогностному періоді збільшаться на їх детінізовану частину (ВВП_{det}), визначену як: $\text{ВВП}_{\text{det}} = \text{ВВП} \cdot (r_{\text{тин } 0} - r_{\text{тин}}) / 100$.

Результати прогностних розрахунків засвідчили, що скорочення соціальних нарахувань на фонд оплати праці матиме позитивний ефект лише у випадку одночасної легалізації тіньової діяльності. За цих умов темп приросту сукупних реальних доходів громадян збільшиться майже в 1,5 рази, а випереджаюче зростання заробітної плати порівняно з іншими видами доходів позитивно позначиться на трансформації соціальної структури населення. Разом з тим реформування внесків на соціальне страхування без суттєвої детінізації не сприятиме прискореному зростанню первинних доходів населення і матиме різкий негативний вплив на продуктивність праці та зарплатомісткість ВВП.

Вирішальним критерієм можливості скорочення податкового навантаження виступають втрати фінансових надходжень держави, які частково покриватимуться за рахунок розширення податкової бази та зростання інших платежів, однак неодмінно вимагатимуть залучення зовнішніх позик. Так, за реформаційного нечутливого сценарію вже у 2008 р. втрати складуть майже 1,5% ВВП, у 2012 р. – 3,1%, а у 2015 р. – 4,4%. Отже, лише комплексна реалізація всіх параметрів реформи, зокрема подовження у часі періоду її проведення, підвищення пенсійного віку, контроль за детінізацією та стимулювання легалізації доходів, уможливить збереження стійкості фінансової системи країни.

Успішність трансформації соціальної сфери в Україні залежатиме від здатності держави забезпечити економічне зростання на основі переходу від моделі цінових конкурентних переваг, заснованих на низькій вартості робочої сили, до нецінових, які формуються під впливом світових тенденцій інтелектуалізації та гуманізації виробництва.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення важливого наукового завдання розробки нових методичних підходів до вдосконалення механізму державного регулювання процесів формування, розподілу та перерозподілу доходів населення в Україні. Результати проведеного дисертаційного дослідження дозволяють обґрунтувати висновки, які характеризуються науковою новизною та мають методологічне і практичне значення:

1. Доходи населення є головним джерелом формування купівельної спроможності, забезпечення матеріальних та нематеріальних потреб для розвитку особистості. До них належать сукупні надходження від реалізації індивідуального трудового потенціалу, володіння власністю чи соціальних трансфертів, а також цільові суспільні блага. Створення ефективної моделі державного регулювання, яка сприятиме стабільному підвищенню рівня життя та зменшенню соціальної

нерівності, вимагає не лише розподілу та перерозподілу доходів громадян, але і впливу на сферу їх первинного утворення.

2. В сучасних умовах при розробці політики доходів необхідно враховувати ранжування засобів її реалізації залежно від об'єкту регулювання, розмежовуючи власне доходи населення та чинники їх формування. Системне застосування адекватних прямих інструментів та узгодження їх впливу із опосередкованими важелями державного регулювання доходів населення сприятиме підвищенню його дієвості, що забезпечить планомірне зростання доходів громадян, цілісне відтворення робочої сили, справедливий перерозподіл ресурсів та соціальний захист.

3. Здійснювана з початку незалежності України державна політика доходів мала переважно адаптаційний характер і не враховувала етапність трансформаційних процесів. Ринкові реформи, започатковані етапом закладання регулятивної бази, спровокували тривалу макроекономічну кризу і втрату купівельної спроможності широких верств населення. Пристосування регулюючих засобів до нових економічних умов протягом етапу перманентної трансформації, масова приватизація державної власності та активізація зовнішньої торгівлі створили передумови економічної стабілізації. Сучасний інтеграційно-адаптаційний етап характеризується реформуванням державного механізму відповідно до європейських стандартів і зменшенням соціальних диспропорцій в країні. Виділення таких етапів дає змогу врахувати їх характеристики для формулювання пріоритетів соціальної політики та спрогнозувати наслідки її реалізації.

4. Головним фактором, що визначав рівень та динаміку кінцевих наявних доходів населення в Україні, була інфляція, деформуючий вплив якої протягом 1991-1999 рр. посилювався спадом виробництва та негативною динамікою доходних та витратних складових ВВП. Вплив цих чинників обумовив скорочення реальної купівельної спроможності громадян протягом 1990-х років на 67%. З метою її відновлення відбувається підвищення розмірів соціальних трансфертів, яке випереджає темпи економічного зростання і обумовлює подальше розкручування інфляційної спіралі. Недоліки процесів реформування соціальної сфери призвели до порушення пропорцій між оплатою праці та її продуктивністю і, як наслідок, – збільшення питомої ваги тіньових доходів.

5. Прорахунки розбудови ринкової економіки спричинили кардинальні зміни соціальної структури українського суспільства. Результатами економічного пожвавлення користується лише невелике коло осіб, які мають більший доступ до розподілу ресурсів. Розподіл населення за рівнем сукупних доходів приблизно на 50% відхиляється від рівномірного. Це підтверджується суб'єктивною оцінкою громадян, близько 65% яких вважають себе бідними, і свідчить про високий ступінь фінансово-майнового розшарування.

6. Комплексна оцінка соціальних процесів в Україні доводить недостатню ефективність механізму впливу держави на формування первинних доходів населення. Для сучасного інтеграційно-адаптаційного етапу державного регулювання доходів населення пріоритетами

мають бути: розвиток приватного підприємництва; нарощування купівельної спроможності громадян; підвищення питомої ваги оплати праці в структурі собівартості продукції та ВВП; випереджальне зростання первинних доходів громадян в порівнянні із вторинними; узгодження динаміки оплати праці з її продуктивністю; формування передумов для здійснення вчасних виплат заробітної плати; нарощування питомої ваги довгострокових заощаджень населення. Для їх досягнення необхідно обирати адекватні інструменти реалізації політики доходів.

7. Система соціального страхування України характеризується високим демоекономічним навантаженням та порушенням на цій основі фінансової стійкості. Її реформування має бути спрямоване на підтримку збалансованості соціальних фондів. З цією метою основними заходами держави повинні бути поступове скорочення соціальних нарахувань на фонд оплати праці та посилений контроль за легалізацією тіньових доходів. При цьому додатковими умовами оптимізації функціонування системи виступають підвищення пенсійного віку, активне стимулювання збільшення попиту на робочу силу та розширення бази відрахувань.

8. Запропонована багатofакторна економетрична модель доходів населення дає змогу спрогнозувати поступове зростання сукупних реальних доходів населення в середньому на 4% щорічно та збільшення в їх структурі питомої ваги оплати праці. Середньомісячна заробітна плата у 2015 р. становитиме 1,2 тис. грн. (у порівнянних цінах 2004 р.), при цьому вирішальний вплив на її формування матиме реформа соціальних нарахувань. Поступове зниження податкового навантаження стимулюватиме підвищення заробітної плати у 2015 р. до 1,3 тис. грн. на місяць, а у випадку інтенсивного зменшення тіньового сектору – до 1,7 тис. грн. Співвідношення рівня прожиткового мінімуму та середньої заробітної плати зменшуватиметься до 32-24%, що сприятиме скороченню кількості малозабезпечених. Активні заходи держави щодо детінізації та розширення підприємницького середовища дозволять збільшити обсяги фінансових надходжень країни за рахунок випереджального зростання бази соціальних нарахувань як основи формування потужного середнього класу.

Список опублікованих праць за темою дисертації

У наукових фахових виданнях:

1. Копил (Федірко) Н.В. Проблеми методології дослідження процесу формування доходів населення в Україні // Економіка та підприємництво: Збірник наукових праць молодих учених та аспірантів. – Випуск 8 / Відп. ред. С.І. Дем'яненко. – К.: КНЕУ, 2002. – 202 с. – С. 31-36. (0,29 др. арк.)

2. Федірко Н.В. Актуальні проблеми регулювання доходів населення в умовах стабілізації економіки України // Формування ринкової економіки: Збірник наукових праць. Випуск 12. – К.: КНЕУ, 2004. – 600 с. – С. 87-97. (0,55 др. арк.)

3. Федірко Н.В. Державне регулювання диференціації доходів населення та його вплив на формування соціально-класової структури населення в Україні // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. – 2004. – № 4 (12). – С. 356-364. (0,59 др. арк.)

4. Федірко Н.В. Первинні доходи населення: проблеми формування та вдосконалення державного регулювання // Формування ринкових відносин в Україні. Збірник наукових праць. Випуск 9 (52) / Наук. ред. І.К. Бондар. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005 – 128 с. – С. 110-116. (0,66 др. арк.)

5. Федірко Н.В. Податки на доходи громадян як інструмент політики доходів // Стратегія розвитку України: Науковий збірник. – Випуск 14 / Голов. ред. А.П. Наливайко. – К.: КНЕУ, 2003. – 233 с. – С. 106-112. (0,45 др. арк.)

6. Федірко Н.В. Соціальне страхування в системі державного регулювання доходів населення: світовий досвід і практика України // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 193: В 5 т. Том IV. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – 290 с. – С. 967-983. (0,74 др. арк.)

В інших виданнях:

7. Копил (Федірко) Н.В. Моніторинг політики доходів населення // Теорія і практика перебудови економіки: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / Відп. ред. В.І. Хомяков – Черкаси: ЧДТУ, 2002. – 302 с. – С. 128-130. (0,15 др. арк.)

8. Копил (Федірко) Н.В. Проблеми оподаткування доходів громадян як інструменту державного регулювання доходів населення в Україні // Економіка і маркетинг в ХХІ сторіччі: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених. – Донецьк: РВА ДонНТУ, 2003. – 281 с. – С. 95-96. (0,13 др. арк.)

9. Копил (Федірко) Н.В. Шляхи вдосконалення системи державного регулювання прибутків населення України в контексті глобалізації та євроінтеграції // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції: Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – Том 1. – 536 с. – С. 279-280. (0,13 др. арк.)

10. Федірко Н.В. Вплив політики доходів на формування соціально-класової структури населення в Україні // Науковий потенціал світу '2004: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Т. 27. – 64 с. – С. 44-46. (0,12 др. арк.)

11. Федірко Н.В. Механізм впливу первинних доходів населення на формування його вторинних доходів // Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн: Матеріали Міжнародного Форуму молодих вчених. У двох томах. – Х.: ХНТУСГ., 2005. – Т.1.– 321 с. – С.

117-118. (0,04 др. арк.)

12. Федірко Н.В. Механізм державного регулювання доходів населення в умовах економічного зростання // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: Збірник тез доповідей Другої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – Ч. 1. – 335 с. – С. 311-313. (0,12 др. арк.)

13. Федірко Н.В. Проблеми державної політики у сфері доходів населення // Сучасні проблеми управління: Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції / Уклад.: Б.В. Новіков, І.І. Федорова. – К.: ІВЦ “Політехніка”, 2003. – Ч. 1. – 236 с. – С. 195-196. (0,08 др. арк.)

14. Федірко Н.В. Трансферти в системі державного регулювання доходів населення // Динаміка наукових досліджень ‘2004: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Том 57. – 64 с. – С. 59-62. (0,16 др. арк.)

АНОТАЦІЯ

Федірко Н.В. Державне регулювання доходів населення в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.02.03 – Організація управління, планування та регулювання економікою. – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 2006.

Дисертацію присвячено дослідженню методологічних аспектів формування та регулювання доходів населення, відшукуванню шляхів забезпечення ефективної реалізації державної політики доходів, а також оцінці можливої динаміки показників соціальної сфери на основі розробленої прогнозової моделі. Розглядаються наукові підходи до необхідності та напрямків державного регулювання доходів населення. Визначено сутність та класифікацію доходів населення з позиції розширеної їх концепції. Досліджено сучасний механізм державного регулювання доходів населення, ідентифіковано інструменти його реалізації та на основі узагальнення світового досвіду виділено ефективні форми та особливі критерії їх використання.

В дисертації здійснено комплексну оцінку практики та соціально-економічних наслідків державного регулювання доходів населення в Україні та виділено основні етапи становлення його механізму в умовах ринкових перетворень. На основі аналізу процесів формування, розподілу, перерозподілу та використання доходів населення в Україні визначено впливові макроекономічні фактори та обґрунтовано тенденційні зміни основних соціальних пропорцій. Дана характеристика впливу економічної політики держави, та політики доходів зокрема, на диференціацію населення за рівнем доходів та ступінь майнового розшарування українського суспільства, визначено базові проблеми подолання бідності та становлення середнього класу.

Запропоновано систему заходів щодо удосконалення механізму державного регулювання первинних доходів населення та підвищення ефективності системи соціального захисту в Україні. Розроблено багатофакторну прогнозну модель, на основі якої здійснено прогнозні розрахунки показників зайнятості, первинних та вторинних доходів, податків та споживання на довгострокову перспективу, а також оцінено соціально-економічні наслідки від зниження рівня податкового навантаження та тінізації господарської діяльності.

Ключові слова: первинні та вторинні доходи населення, доходи від тіньової діяльності, механізм державного регулювання доходів населення, система соціального страхування, соціальні допомоги, оподаткування доходів населення, прогнозування доходів населення.

АННОТАЦИЯ

Федирко Н.В. Государственное регулирование доходов населения в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.02.03 – Организация управления, планирования и регулирования экономикой. – Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, Киев, 2006.

Диссертация посвящена исследованию методологических аспектов формирования и регулирования доходов населения, поиску путей обеспечения эффективной реализации политики доходов, а также оценке возможной динамики показателей социальной сферы на основе разработанной прогнозной модели. Рассматриваются научные подходы к необходимости и направлениям государственного регулирования доходов населения. Раскрыта методологическая сущность доходов населения с позиции расширенной концепции. На основе исследования особенностей механизма государственного регулирования доходов населения сделан вывод, что в современных условиях влияние государства на сферу образования, первичного распределения, перераспределения и использования доходов реализуется через систему экономических, административных и правовых рычагов с целью обеспечения достаточного уровня жизни населения и уменьшения социальной дифференциации. Отмечено, что в мировой практике используются такие формы государственного вмешательства, как установление минимальной заработной платы, индексация денежных доходов, пропорционально-прогрессивное налогообложение, социальное страхование и вспомоществование; выделены критерии их использования, обеспечивающие практическую эффективность государственной политики.

В диссертации дана комплексная оценка практики и социально-экономических последствий государственного регулирования доходов населения в Украине, а также идентифицированы основные этапы становления его механизма, а именно: создание регулятивной базы (1991-1993 гг.), рыночная трансформация (1994-1999 гг.), интеграционно-адаптационный этап (начало – 2000 г.). На основании исследования процессов формирования, распределения, перераспределения и

использования доходов населения в Украине проанализированы определяющие макроэкономические факторы и аргументированы тенденции изменения основных социальных пропорций. В результате проведенного факторного анализа конечного располагаемого дохода домашних хозяйств в работе сделан вывод, что его динамика в Украине на протяжении всех трех этапов в наибольшей степени определялись инфляцией, при этом производственные детерминанты имели значительное негативное влияние. Высокий уровень налогообложения фонда оплаты труда является главным препятствием для активизации предпринимательской деятельности, сокращения теневого сектора и повышения реальных доходов граждан. Негативное влияние социально-экономической политики государства, и в частности политики доходов, проявляется в усугублении социальной дифференциации и в значительном имущественном расслоении общества, устранение которых выступает центральной проблемой разрешения проблемы бедности и формирования среднего класса.

Предложена система мероприятий по усовершенствованию механизма государственного регулирования первичных доходов населения и повышению эффективности системы социальной защиты в Украине. Усилия государства должны быть направлены на: повышение стоимости рабочей силы; установление минимальной заработной платы на уровне не менее прожиточного минимума; налоговое стимулирование повышения трудовых доходов населения; согласование динамики оплаты труда с продуктивностью; финансово-кредитную поддержку частного предпринимательства и развитие инфраструктуры бизнеса и пр. Разработана многофакторная прогнозная модель, с помощью которой спрогнозированы показатели занятости, первичных и вторичных доходов, налогов и потребления на долгосрочную перспективу и дана оценка социально-экономических последствий от снижения уровня налогообложения и теневого сектора.

Ключевые слова: первичные и вторичные доходы населения, доходы от теневой деятельности, механизм государственного регулирования доходов населения, система социального страхования, социальное вспомоществование, налогообложение доходов населения, прогнозирование доходов населения.

ANNOTATION

Fedirko N.V. State regulation of incomes of the population in Ukraine. – Manuscript.

The thesis for a degree of Candidate in Economic Science. Specialty 08.02.03 – Organization of management, planning and regulation of economy. – Vadym Getman Kyiv National Economic University, Kyiv, 2006.

The thesis is dedicated to the investigation of methodological aspects of generation and state regulation of the population incomes, seeking the ways of successful implementation of incomes policy,

as well as estimation of social indicators on the base of forecasting model, developed by the author. Consideration is given to the scientific framework of necessity and objectives of state regulation of the population incomes. The essence and classification of the population incomes is revealed from the point of view of extended concept. The modern mechanism of state regulation of the population incomes is investigated. The main instruments of incomes policy have been defined, also effective forms and criteria of their use have been identified on the basis of the world experience generalization.

The thesis presents a complex evaluation of the implementation and outcomes of the state regulation of the population incomes in Ukraine, the three basic stages of incomes regulation mechanism development under conditions of market-oriented transformation have been distinguished. The author defines the main factors influencing the processes of generation, allocation, redistribution and use of the population incomes in Ukraine, and reasons the tendency changes of basic social proportions. Data assessing influence of the macroeconomic policy, in particular incomes policy, upon the population differentiation due to the level of incomes and degree of property inequality are examined. The core problems of poverty restriction and middle class formation are considered.

The author offers complex measures on the regulation of the primary population incomes improvement and increasing the effectiveness of social security system. A composite forecast model has been developed, and on the basis thereof the indicators of employment, primary and secondary incomes, taxes and consumption have been estimated. It made possible to evaluate the social and economic outcomes from the tax wedge decrease and informal sector suppression.

Key words: primary and secondary incomes of the population, informal incomes, the mechanism of state regulation of the population incomes, social security system, social assistance, taxation of the population incomes, forecasting of the population incomes.